

УДК 355.426(497.1)''1989/1992''

DOI: 10.5937/pr77-44239

Приказ

Зоран Б. Радовић

*Народна скупштина
Републике Србије, Београд*

**ЈУГОСЛАВИЈА,
ПОСЛЕДЊИ ДАНИ
1989–1992. КЊИГА
ТРЕЋА – РАЗАРАЊЕ
ДРЖАВЕ, СТВАРАЊЕ
ДРЖАВА**

Николић, Коста. 2022. *Југославија, последњи дани 1989–1992. Књига трећа – Разарање државе, стварање држава*. Београд: Службени гласник, 518 стр.

Својом трећом монографијом *Југославија, последњи дани 1989–1992. Књига трећа – Разарање државе, стварање држава*, историчар Коста Николић успешно је довршио свој рад на научном истраживању процеса распада бивше СФРЈ. Као и претходна два, и овај завршни том обимне студије карактерише систематична обрада и објава (на моменте можда чак и преобимним цитирањем) аутентичних историјских извора, како би се створила што је могуће реалнија слика једног тешког и мучног времена, а закључци и интерпретација догађаја дају се сразмерно ређе и претежно у неутралном тону.

Временски почетак овог дела студије делимично нас враћа у период друге половине 1991. године, којим се аутор већ бавио у другом делу своје студије (*Југославија, последњи дани 1989–1992. Књига друга – Земља ратова, људи мржње*). Претходном опису и анализи одвијања ратних сукоба на простору Словеније и Хрватске, сада је придодата и још значајнија спољнополитичка компонента грађанског рата и распада

савезне државе. Већ на самом почетку, аутор примећује кључну важност уједињења две Немачке на даље токове југословенске кризе: „Дипломатска офанзива Немачке уследила је одмах после слома пуча у Совјетском савезу (21. августа), што је указивало на скори крај ‘црвене империје’. То је истовремено условило и промену у француском приступу југословенској кризи. Службени Париз је од тада много више био заинтересован за јединство Европе у сфери безбедности, него за јединство Југославије” (Николић 2022, 12).

Практичне последице могле су да се примете врло брзо. На министарском састанку у Бриселу 27. августа усвојена је Декларација о Југославији. „То је био први документ о Југославији који је усвојен без претходне сагласности њених надлежних институција. Први пут се ултимативно тражило усвајање одређених мера [...] покретање мировне конференције о Југославији у Хагу [...] одлучено је да се формира Арбитражна комисија од пет чланова која је требала да одговори на правна питања настала из кризе власти у Југославији [...] У случају неприхватања, Европска заједница је страни која одбије запретила додатним мерама, укључујући и међународну

акцију. То је у пракси била најáva санкција” (14–15). Мировна конференција у Хагу отворена је 7. септембра, а за председника је одређен британски лорд Питер Карингтон. Он је након месец дана сачинио предлог елемената споразума за глобално решење југословенске кризе, чије су полазне основе биле далеко ближе политичким ставовима и идејама лидера сецесионистичких република: „Предлог се заснивао на суверености и независности република, дотадашњих федералних јединица, њиховом међусобном признању као држава (тачка 1.1а Општих услова), могућностима слободне асоцијације (тачка 1.1.б) и механизмима за заштиту људских права националних и етничких група (тачка 1.1.ц). Републике би формирале савет министара за економску сарадњу на политичком плану и плану безбедности” (54–55). Лидери пет република прихватили су овај план, док га је Слободан Милошевић најпре начелно подржао, али га је након две недеље на пленарној седници конференције 18. октобра ипак одбио, као и неколико наредних измењених верзија које су понуђене. Иако је закључио да није могуће дати целовит одговор како и због чега је дошло до тога (41), кроз презентовање широких извода стенографских

бележака са у оно време затворених седница државних органа, Николић прејудицира да је кључан разлог био притисак преосталних савезних функционера, представника Срба изван Србије, војног врха, већине странака, цркве и јавног мњења.

Последице таквог српског става биле су далекосежне. Почетком новембра, Европска заједница је на основу извештаја лорда Карингтона усвојила прве казнене мере према Србији, а крње Председништво СФРЈ под тим утиском одлучило је да позове мировне снаге УН како би заштитило Србе у Крајини (111). Под све снажнијим међународним притиском, Милошевић 23. новембра прихвата споразум под покровитељством Сајруса Венса, који предвиђа да хрватске снаге одмах прекину блокаду касарни ЈНА и да се потом комплетне снаге ЈНА повуку из Хрватске (120). Нови ударци уследили су током децембра, када је најпре Немачка самоиницијативно додатно проширила санкције ЕЗ према Србији и Црној Гори (127), да би затим Арбитражна комисија утврдила да се „СФРЈ налази у процесу растакања и ишчежавања” (135). Позивајући се на ово правно становиште, Веће министара ЕЗ је половином децембра саопштило да је начелно спремно да призна нове државе

„које су се услед историјских промена на одређеном подручју конституисале на демократској основи, прихватиле међународне обавезе и у потпуности се обавезале за успостављање мира” (151). Не чекајући на детаљније усаглашавање ставова по овом питању, владе Немачке, Шведске и Исланда су 19. децембра признале независност Словеније и Хрватске, да би то почетком јануара 1992. године учиниле и владе преосталих држава ЕЗ, а у наредних неколико дана преко 50 држава у свету (174). Крах српског становишта био је употпуњен и новим мишљењем Арбитражне комисије о неповредивости некадашњих унутрашњих међурепубличких граница, „осим у случају да се заинтересоване стране супротно договоре” (171). У таквој ситуацији, српској страни није преостало ништа друго него да принуди представнике новопроглашене Републике Српске Крајине да дају свој пристанак на одредбе Венсовог плана и потпуно повлачење армијских снага са простора Хрватске, што је после великих притисака почетком фебруара и прихваћено од стране Скупштине РСК, након обећања чланова Председништва СФРЈ и врха ЈНА „да ће Крајина остати у саставу Југославије и да ће бити одбрањена интервенцијом

снага ЈНА уколико хрватске снаге изврше напад” (191).

Други део књиге бави се догађајима на простору Босне и Херцеговине у времену растакања државе. „Како се компликовала политичка ситуација у Југославији, тако су се заостравали односи и у Босни и Херцеговини” (242). Као пример аутор даје податке да су истог дана (10. јуна) у Сарајеву одржана два скупа СДС и СДА на којима су усвојене дијаметрално супротне политичке платформе – Југославија као модерна, демократска заједничка држава грађана и народа наспрам стварања независне и унитарне Босне и Херцеговине као матичне државе свих Муслимана (245–247). Непомирљиви ставови националних странака долазе до изражаја на седницама републичког председништва и скупштине половином октобра, када посланици СДА и ХДЗ прегласавањем српских представника доносе закључке којима повлаче представнике БиХ из савезних органа (269–273). Српска страна одговорила је формирањем Скупштине српског народа у БиХ (276) и одржавањем референдума за опстанак у Југославији (279). Почетком 1992. године проглашена је и Република српског народа у БиХ (302). На последњој седници републичке скупштине 25. јануара долази до

новог прегласавања, овог пута по питању расписивања републичког референдума о независности, као услова за међународно признавање од стране земаља ЕЗ (308–312). Референдум је одржан 29. фебруара и 1. марта и на њему се већина бирача муслиманске и хрватске националности изјаснила за независност ове републике; али је то у исто време довело до првих барикада и оружаних чарки између у међувремену формираних наоружаних страначких паравојних милиција. Последњи покушај да се дође до компромиса три стране представљао је тзв. Кутиљеров план, који је предвиђао трансформацију БиХ на три конститутивне јединице засноване на етничком принципу (345). Споразум који су тројица националних лидера прихватила 18. марта, Алија Изетбеговић је накнадно одбио после недељу дана, што је почетком априла заједно са међународним признањем БиХ као независне државе кулминирало тоталном ескалацијом крвавог грађанског рата.

У трећем делу књиге обрађено је стварање нове заједничке државе Србије и Црне Горе. Након што су отпала надања да би у нову федерацију могла ући и Македонија, и пошто је у Црној Гори одржан референдум о наставку живота у заједничкој држави Југославији, током марта

и априла 1992. посебна комисија је припремала правне и политичке основе новог савезног удруживања. „Средином априла нацрт Устава је завршен и прослеђен републичким парламентима на усвајање. ‘Остаци’ Савезног већа Скупштине СФРЈ (кога су чинили делегати из Србије и Црне Горе) прогласили су 27. априла 1992. у Београду *Устав Савезне Републике Југославије* и тиме озваничили почетак нове државе” (417).

Паралелно са напорима на реструктурирању федерације, Николић детаљно прати и потпуни слом њене спољне политике, где иницијативу за усвајање мера против Србије/Југославије уместо Немачке све више преузимају САД. „Око Србије се стезао обруч изолације, али о томе њено руководство није превише бринуло” (447). Напоследку, спољнополитички притисци достигли су врхунац 30. маја 1992. доношењем Резолуције 757 Савета безбедности Уједињених нација, којом је СР Југославија избачена из међународне заједнице увођењем

свеопшних санкција на свим нивоима. „Србија је тако ушла у мрачни период своје историје” (456). Завршавајући своје дело, аутор је у краћем Епилогу дао своје закључке о историјским процесима нестанка бивше СФРЈ као заједничке државе јужнословенских народа (489–491).

Довршетком своје студије, Коста Николић је поставио високе стандарде обраде комплексних историјских тема, а стручна јавност добила је драгоцену дело као основу и инспирацију за нова постигнућа у овој области, јер је и сам аутор на више места у свом делу констатовао да бројна питања и даље очекују да буду расветљена на прави начин. Пошто је на крају монографије најављен и даљи наставак писања о процесу распада Југославије тако што ће обухватити и период ратова на просторима авнојевске Хрватске и БиХ, с пуним правом се може очекивати да ће и ова ауторова дела бити подједнако квалитетна као и претходна.

* Овај рад је примљен 28. априла 2023. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. августа 2023. године.